

A kolozsvári jezsuita kollégium kialakulása

Nyitás a bejövétel felé

A reformáció térnyerésével a XVI. század hetvenes éveire a katolikus egyházi szervezet, s vele papjainak száma az Erdélyi Fejedelemség területén erősen lecsökkent. Pontosabban inkább csak a Székelyföldön, ott is főleg Csíkban és egyes főurak birtokain őrződött meg. Máshol nem volt katolikus templom, még kevésbé katolikus iskola. Ebben a helyzetben került kapcsolatba a jezsuita renddel a Báthory fivérek közül előbb Kristóf, majd István.

*Christophorus Bathory
De Simeji*

Báthory Kristóf erdélyi fejedelem

Kristóf ifjúként V. Károly német-római császár (1519–1556) udvarában sajátította el a lovagi gondolkodást és életformát, kapott testi és szellemi nevelést. Ennek jegyében járta be Spanyol-, Olasz- és Németországot, valamint Németalföldet és az osztrák Habsburgok országait. Világlátottsága, műveltsége és nyelvismerete eleve alkalmassá tették arra, hogy hazajövetele után Izabella királyné diplomáciai feladatokkal bízta meg. Így 1557 őszén őt küldték követségbe a francia király, II. Henrik (1547–1559) udvarába, ahonnan a következő év tavaszán tért meg. Visszatározóban meglátogatta Bécset, és szorosabb barátságba került az ottani kollégiumban tanuló jezsuitákkal.

Öccsét atyjuk, a szintén István erdélyi vajda Várdai Pál esztergomi érsek, majd annak halála (1549) után I. Ferdinánd császár-király (1526–1564) udvarába küldte, ahonnan azután ő a jogi képzés elvégzése céljából a páduai egyetemet kereste fel. Itthon, János

Zsigmond király-fejedelelem (1559–1571) Várad kapitányává tette, mely tisztség harc esetén az erdélyi hadak vezetését jelentette. Ily beosztásban vett részt a Ferdinándot követő Miksa császár-király (1564–1576) és János Zsigmond közötti, a Kassától keletre eső területekért folytatott hadakozásban. A támadás során a fejedelemnek sikerült több kisebb erősséggel együtt visszaszereznie a hadadi várat, míg Báthory István a két határvárost, Szatmárt és Nagybányát foglalta el. De csak időlegesen. A tél beálltával ugyanis János Zsigmond s őt követve a főkapitány is hazatért, a sereg pedig szétszórta pihenőre vonult. Ez idő alatt a császár-király Schwendi Lázár vezetésével erősebb hadat küldött, mely nem csupán a két várost, hanem a tokaji s az erdődi várakat is bevette.

János Zsigmond ebben a helyzetben békekötéshez folyamodott. Miután megbízottai és a hadsereg vezére megegyeztek, a fejedelem ünnepélyes követként országa legtekintélyesebb emberét, Báthory Istvánt küldte az osztrák fővárosba a megegyezés véglegesítésére. De alig indult el Báthory, midőn kornyiati Bekes

Báthory István király

Gáspár megérkezett Konstantinápolyból, s a török segítség ígéretével rábírta a fejedelmet, hogy vonja vissza az előző utasítást, és kényszerítse a követet, hogy a Schwendivel megállapított békeponthoz helyett új feltételeket terjesszen elő. Báthory fájlalva ugyan, az utóbbi parancsot hajtotta végre, amely miatt Miksa császár a nemzetközi jog ellenére fogságba vetette, és több mint két évig fogva tartotta.

Báthory István még Bécsbe érkezése idején ismeretséget kötött a hírből és bátyja elbeszéléseiből már előzőleg hallott jezsuitákkal, akik fogságba kerülése után többször is felkeresték börtönében. Itt, a fogság lehangoló napjaiban született meg benne a gondolat, hogy a jó felkészültségű, sikereket elért rendet meghívja Erdélybe. Az első magyar jezsuitával történt későbbi kapcsolatfelvétel azt sugallja, hogy e szándékát már akkor ismertté is tette.

Ez a jezsuita atya Szántó István volt – vagy ahogy humanista szokásként többnyire aláírta a leveleit, Stephanus Arator Pannonicus –, aki több mint ötödfél évszázada született a dunántúli Devecseren, pár hónappal a budai vártemplom mecsetté alakítása előtt. Önéletrajzából tudjuk, hogy még zsenge korában elveszítette földet művelő (jobbágy?) édesapját, és hogy édesanyját a törökök három gyermekével együtt rabságba hurcolták. Ezek a kezdeti benyomások erős nyomot hagytak benne, egyben magyarázzák érzékenységét és elítélő megállapításait az alantasok iránti bármely könyörtelenséggel szemben.

Írásainak tartalma bevilágít más szűkszavú életrajzi adatok mögé is, hogy fokozatosan felfedjék a lépéseit eldöntő nézeteit. Így, összevetéssel, megérezzük a felvidéki rokonság körében töltött évek befolyását mind a hit és a népismeret, mind a politikai felfogás síkján, illetőleg azt a belső folyamatot, ahogyan az alapvetésnek e hármasság irányába a katolikus egyház és a magyarság szolgálatára vezette őt.

Még inkább kiolvashatjuk, hogyan hatottak az ifjúra a római német kollégium jezsuita tanárai, akik *az egyház belső újjászületésében s ezen belül az egyén megjobbításában* látták, láttatták a hitesség visszaállításának s a keresztény eszmék továbbterjesztésének a legfőbb biztosítékát. Az intézet szabályzata és képzésrendje nemcsak az életcél tudatosította, hanem hozzájárult az egyéniségéből fakadt s az ifjúság éveiben alakuló értékes tulajdonságok megszilárdításához is.

A magister fokozat elnyerése után rövid időre Bécsbe, majd ifjúsága színhelyére, Nagyszombatba kerül. Ott, az Oláh Miklós alapította kollégium gimnáziumában a humán osztályt tanítja. De kénytelenek hamarosan visszarendelni, mert az épületeket lángok pusztítják el. A bécsi főiskola bölcsészeti tagozatán két cikluson keresztül is oktatja a görög nyelvet, és értelmezi Arisztotelészt.

A későbbiek sodrában meglepődéssel emlékezik ezekre a csak a tudásra összpontosító esztendőkre. Most azonban visszavonulásnak, célkitűzése és törekedése feladásának érzi őket. Nyughatatlan a nyugalom közepette. Ilyen állapotban érkezik hozzá Erdélyből a katolikus vajda-fejedelem megválasztásának a híre. Szántó azonnal felismeri ennek a jelentőségét mind egyházára és népére, mind a Társaság tagjaira és saját törekvéseire nézve.

Ő az, aki ugyanazon évben (1571) méltató sorokkal jelentkezik az állam új vezetőjénél, ezek azonban nem őrződtek meg. Fennmaradt válaszában a fejedelem megköszöni az elismerést s a professzor atya ajánlatát. Egyidejűleg helyzetfeltáró levelet küld az ausztriai tartományfőnököknek, melyben három rendtagot kér Szántó külön megnevezésével. Ebben megállapítja, hogy még csak Szilágysomlyón, családi birtokán adhat nekik helyet, nehogy maga ellen zúdítsa a jórészt protestánsná vált Erdélyt. De reméli, idővel Erdély-szerzte el tudja helyezni őket. Az osztrák provinciális az általános rendfőnök határozatára várt, akinek a következő évben bekövetkezett halála viszont elodázta azt. Az utód, a holland Everard Mercurion és annak titkára, Antonio Possevino pedig nem vették elő a kérdést.

A fejedelem csak 1574-ben fordult újból a tartományfőnökhöz, immár négy rendtagot kérve, köztük kifejezetten Szántót is Váradra küldeni. Ennek elhalasztása vagy talán valamely hozzá érkezett híradás egy 1575. március 27-én elküldött harmadik levél megírásához vezette, melyben rámutat további célkitűzésére. Kifejti, hogy érett

megfontolások után olyan belátásra jutott, miszerint Fejérvárnál kedvesebb és kényelmesebb helyet nem talált az atyák számára, ezért jelölték ki a régi magyar királyok is ezt a helyet a szerzeteseknek. *Mintbogy pedig itt a jámborság és a finomabb ismeretek terjesztésére iskolát akar alapítani*, kéri, szíveskedjék 12 atyát ideküldeni. Ellátásukról, ígéri, bőségesen fog gondoskodni, s ha ők majd jónak látják, még több atyát is kész lesz befogadni.

A megoldás ellenben ez esztendőben is továbbkésik, s a fiatal pátert közben kelet helyett délnyugatabbra, az 1573-ban létrehozott gráci kollégium főiskolájára helyezik át. Az ügy érdekében Szántó végül is a generálishoz fordul. Folyamodványában rámutat arra a lehetőségre, mely az ősei vallásához ragaszkodó főúr megválasztásával jött létre Erdélyben; egy olyan személyiség uralma, aki a régi hitet nemcsak megtartani, de terjeszteni is szeretné anélkül, hogy fejedelmi esküjét megszegné.

Evégből kérte a Jézus-társaság provinciálisának a támogatását is. Kérése teljesítését azonban több, előre nem látott akadály (az előző rendfőnök halála, Bekes lázadása, a török előnyomulása Bécs felé) gátolta, most pedig leginkább gátolja az emberhiány. (A királyi) Magyarországon viszont igen kedvelik a Társaság tagjait. Éppen ezért folyamodik ő a generálishoz. Küldjön lelkiatyákat, akiknek főleg az elhagyott Erdélyben... nagy működési terük nyílna.

Válasz: Róma hajlandó létrehozni a missziót, de tekintetbe kell vennie a feltételeket, továbbá az odaküldendő társak kívánságát. Természetesen megvárják a provinciálisnak erre vonatkozó jelentését.

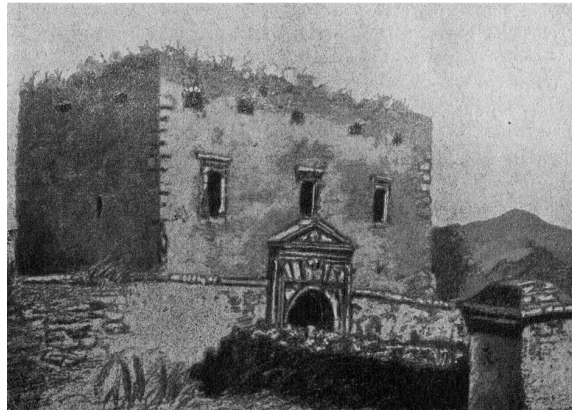
A bécsi tartományfőnök közben egyre nehezebb helyzetbe kerül. Egyrészt a fejedelem kifejezett óhajának kellene megfelelnie, aki egyre kecsegtetőbb lehetőségeket villant fel, és sürgeti a megoldást, másrészt a császári-királyi udvarra kell figyelnie, mely a választ Bekes vállalkozásától teszi függővé. Meggondolkodtató számára Erdélynek az előző évtizedekben kialakult vallási és politikai állapota is: egy kisszámú katolikus az új hitűek tengerében, körülvéve a törököktől. Igaz, a Jézus-társaság tagjai biztonságban érezhetik magukat a fejedelmi védelem alatt, de meddig? Megvan az anyagi fedezet, de nem isméltódnak-e meg a nagyszombati kollégium esete?

Szántó a Bekes felett aratott győzelmet (1574. július) követően ír az uralkodónak. Levelében kiemeli a jezsuita vezetőség hajlandóságát most már Erdélybe bocsátani néhányat az atyák közül, akik *a fejedelem alattvalóit visszavezetnék a katolikus hitre, s az ifjúságot buzgalommal a tudományokra meg a szabad művészetekre oktatnák.*

Nagy fájdalomkra – írja tovább – e kívánságban még nem tudunk részesülni, mivel a hadi helyzet miatt az erdélyi utunk elzárattott. Ahogy azonban vihar után örvendetes hajózni az óhajtott csendes tengeren, a harcban a futó ellenségnek kellemesebb a részgyőzelem s az óhajtott béke... várható, hogy lecsendesül az ország s biztonságosabb lesz az odamenetel útvonala.

De még nem telt le az Úr 1574-ik esztendeje – állapítja meg ezt követően – midőn Arator Istvánt a Jézus-társaság generálisa Rómába rendelte, hogy a jubileumi szent évben gyóntassa a magyar zarándokokat. Ami már odaérkeztétől fogva figyelmét magára vonta, az a Habsburg-diplomáciának Báthory István hithűségére vonatkozó kétségesség elterjesztése volt. Ezen híresztelés ugyanis főként az egyházi körök megnyerése célzatával, a kereszténységre s a katolikus vallásra egyenesen veszélyesnek hirdette a vetélytársnak a körülményeket ugyancsak mérlegelő, esküjét következetesen betartó politikáját.

Mivel ennek megcáfolására ő érzi magát a leghivatottabbnak, levelet fogalmaz meg, melyben bizonyítja, hogy a lengyel király teljes mértékben megfelel a katolikus uralkodóval szembeni követelményeknek, bölcsőjétől fogva hű katolikus, a törökkel

A somlyai Báthory-kastély romjai

szemben pedig nem áll szorosabb viszonyban, mint Velence vagy a francia király. Majd számos más jó tulajdonságot meg cselekedetet hoz fel. Így a mindennapok mérhetetlen munkásságát is, melyet Őfelsége derűs kedéllyel Isten dicsőségére, az egyház előmozdítására, az alattvalók békéjére és boldogulására s az ország hasznára végez – fejezi be egész sor a héber, hellén és római, valamint a magyar história példáira felépített érvelését.

Ezen írást azután benső barátja, a vatikáni könyvtár praefectura, Fridericus Raynaldus úr több bíbornokhoz juttatta el, akik mind a lengyel királyt, mind a magyar gyóntatót a pápa jóakarátába ajánlották. Miáltal a lengyel királyról terjesztett hamis hírek füst gyanánt eltűntek, a magyar gyóntató pedig tekintélyre tett szert a bíbornokok előtt, remélhette, hogy pártfogásukkal sikerrel tehet lépéseket Magyarország érdekében.

Külön a királynak szól az elküldött példány ama része, melyben őt a több éve dédelgetett tervre figyelmezteti. Sokat mondhatnék még – fordítja a kérdésre a gondolatot –, de szemem előtt az erdélyi kollégium lebeg, amely *vonx magához engem*. Az serkent visszatérni abba az időbe, midőn Felségedet Erdély fejedelmévé választották... Biztat visszaemlékezni a megtett erőfeszítésekre és az akadályokra.

Szorongása is kicseng, amikor a királyt arra buzdítja, hogy a művet, melyet oly szerencsésen megkezdett és éveken keresztül előmozdított, végre befejezésre juttassa. Rövid visszapillantás után e levélrészben hosszas értelmi és érzelmi megokolás következik szónoki megfogalmazásban. Indítsa meg Felségedet – szólítja fel – *Istennek* tisztelete és szeretete, mert legmagasztosabb az együtműködés Istennel a lelkek üdvére; a *közelállók* szeretete, akiknek az üdvössége a katolikus papok fogyatkozása miatt az eretnekek között nap mint nap veszedelemben van; a *haza* szeretete, amely annyi éven keresztül ápolt, táplált és nevelt, s amelytől megvontad ugyan jelenléted, de cserben nem hagyhatod; továbbra is hasznára lehetsz *tanácsokkal meg tudorok odaküldésével*.

E legfőbb tette indító hatóerők mellett nem lehet elfeledkezni az olyanokról sem, mint az emberek boldogságáért élő lelkek elvárása, a Jézus-társaság általános megbecsülése vagy a katolikus hívek óhaja, akik annyira várják a jezsuitákat. Igen lényeges érv továbbá, hogy mit mondhatunk az ellenvetőknek, ha az odamenetel végül is nem történik meg, illetőleg az a tény, hogy Báthory Kristóf fejedelem véghez tudja vinni és óhajtja a tervbe vett kollégium felállítását.

Összegzésül tiszteletteljes udvariassággal adja tudtára az uralkodónak, hogy elérkezett az idő a beteljesedéshez. Az előzetes visszapillantás végeztével pedig így fogalmaz: Ügyünk most már egyedül Felséged rendelkezésétől és akaratától függ. Tehát Krisztus szeretetére és közös hazánk boldogulására kérek, esedezem, könyörgöm Neked felséges király, ne legyen terhedre generális eljárónkat levélben értesíteni, hogy mit tegyünk, merre menjünk... rendezni azt, hogy ne kelljen sokáig várakoznunk.

A szilágysomlyói Báthory-várkastély romjai 1988-ban

Nem telik el egy hónap sem, és Erdélybe is ír. Gratulál Báthory Kristófnak, és kifejezi óhaját, hogy a fejedelmi méltóság az ő esetében szintén Istennek dicsőségére, a vallásnak helyreállítására, Magyarország hasznára, sokaknak üdvére legyen. A továbbiakban áttekinti testvéröccse hosszas törekvését a kollégium létrehozására, amely a somlyói és váradi meghívásokból következett, tőle sem idegen. Tudván tudja, ő is régóta vágyik látni a jezsuitákat.

Sokrétű és állandó elfoglaltsága azonban nem engedi a lengyel királyt, hogy megválasztását követően foglalkozzék a kollégium ügyével. Ezért fordul a fejedelemhez: – Én még Rómában vagyok, de a többi atya, aki Erdélybe indulna, Bécsben várakozik – hívja fel a figyelmét. Kéri őt, írjon a rend- meg a tartományfőnököknek, és küldjön minél hamarabb értük.

Első értesítés a sürgető sorokra a király részéről Wujek Jakab pozeni rektortól érkezik 1577

februárjában Rómába. Ő számol be a Jézus-társaság legfőbb elöljárójának Báthory István király ez ügyben tanúsított buzgóságáról, és közli vele a jó hírt: az erdélyi kollégium megalapítását. Egyszermind kiemeli, hogy őfelsége ezen határozattal válaszol a magyar penitenciárius, István atya igen hosszú levelére. Tudósításából kitűnik még, hogy az uralkodó a kollégium mielőbbi megvalósítására törekszik.

De további két év telt el, míg a porosz-danzigi, majd a cárral szembeni harcokra fordított kiadások mellett, valamint az erdélyi törvények betartásával meg lehetett oldani az ingatlanszerzést és az építkezést. Hiszen csakis azután mehetett végbe az Erdélybe jövetel.

Először Leleszi János, az udvari szónoknak meg a fejedelmi sarj képzésére kiválasztott rendtag jött 1579 tavaszán Egerből, s igen nagy odaadással kezdte ténykedését Fejérvárt. Egy év múlva a generálishoz küldött levelében azonban arról panaszkodik, hogy akárcsak a nyájból kivetett juh él ott, miért is a pápai születésű Törös György atyát kéri segítőtársul hozzáküldeni. Ennek jóváhagyása után ketten látták el az addig egy személy által végzett teendőket... Másként alakult a helyzet Kolozsmonostoron, ahová szeptember végén tizenkét rendtagból álló csoport érkezett a spanyol Francisco Sunieri lengyel provinciális vezetésével Lengyelországból, s a következő év február 20-án még kettő Rómából. Ilyként létrejött a kollégium, melyben 1580 januárjában elkezdődött az egyelőre gimnáziumi jellegű oktató-nevelő tevékenység.

A kezdet évei

A két Rómából jött rendtag egyike a szász hívek leendő hitszónoka, P. Wolfgangus Schreck, a másik a magyaroké, P. Szántó István. Útjuk – bécsi meg krakkói pihenőkkel – több mint két hónapot tartott, és félig megfagyva érkeztek meg. Szántónak a vatikáni könyvtár felügyelőjével való kapcsolatára mutat, hogy már öt nap múlva írt neki, tudatva a Krakkóig és onnan Kolozsvárig megtett úton átélt benyomásait. A Társaság generálisa viszont csak másfél évvel később kapta kézhez a létfeltételekre s a már felgyűlt tapasztalatokra terjedő beszámolókkal mellett az utazását is.

Előbbiekben elsőként azt a bőkezű adományt ismerteti, amellyel a király és a fejedelem a kollégiumról gondoskodott. Ezt a monostori birtokrész leírásával vezeti be, hogy azután a Kolozsvárra jövetel, az építkezés s a főiskola alapítása eseményeit követve felvázolja az adomány egészét is.

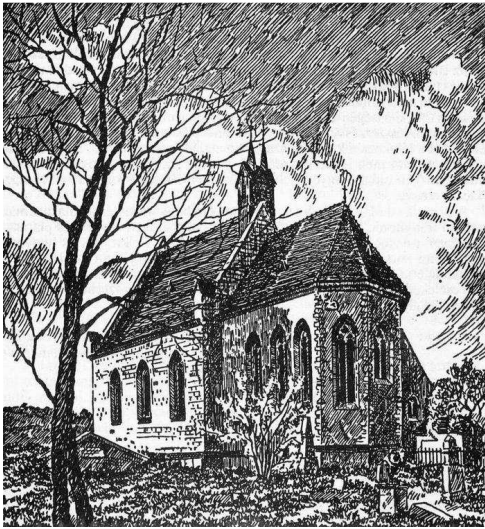
Ahova a mieink a leghamarabb letelepedtek – kezd az erről szóló tudósítást –, egy igen szép fekvésű és egészséges hely, Kolozsmonostor. Ez közvetlenül határos Kolozsvár külvárosával. Itt apátság volt, amelyhez régebb mintegy harminc falu meg erősség tartozott. És hogy a Társaság vezetősége el is tudja képzelni a birtokrészt, szemléletes részletességgel írja le azt.

Fogalmazásában szinte láthatóvá lesz a folyó mentén elhúzódó nagy kiterjedésű földterület (gyümölcsfákkal, zöldségsorokkal, dinnye- és lentáblákkal) éppen úgy, mint a rendházhoz kapcsolt, virágokkal szépített kert, vagy mint a magvak ültetésére alkalmas, szemmel teljesen be nem fogható rétek és szántók, a déli domboldal szőlősei s a hosszasan elnyúló erdők sora. Képzeletben pedig megtekinthető a kisebb közösség szükségleténél több búzát őrlő malom, az eladásra is jutó bor tárolóhelye, vagy az évi fogyasztásra ugyancsak bőven elegendő sokféle háziállat.

Az épületekkel kapcsolatosan elmondja, hogy az egykori szerzetesi lakhelyet időközben várformára alakították át; megszüntették az atyák celláit, és szétördelték Fráter Györgynek a kapu fölött álló címerét. A rendházzal szomszédos templom eléggé tágas, de csak a puszta falak maradtak meg.

Az első évben – tér át az elbeszélésre – mindnyájan Kolozsmonostoron laktunk, aránylag kényelmesen és zavartalanul. Három iskolát (tanulócsoportot?) is felállítottunk. Mivel mind a hithirdetésre, mind az iskolára nézve a város gyümölcsözőbbnek látszott, megnyertük a fejedelmet, hogy a ferencrendiek elhagyatott szerzetházát és templomát

helyrehozza, és új iskolát emeljen, amit szíves-örömmel megkezdett. A szerzetesek néhány hónap alatt öt fűtőkamrát és öt lakótermet kijavítottak; az iskola épülete nagyszerű, csarnokkal, négyszögű alakzatokkal, amit fele részben már be is fejeztek...

A kolozsmonostori apátsági templom

A remek templom melletti terület a városfal közelében van. Csendes, kevés mérlegeléssel számunkra alkalmassá tehető. A fenséges fejedelem a két, ti. az iskolák meg a kollégium épületének a felemeléséhez évente ezer magyar forintot állapított meg. És így ennek az 1581-es évnek áprilisi havában a városba költöztünk. Jelenleg Kolozsmonostor számunkra a felüdülés helye, legalkalmasabb arra, hogy idővel a novíciusok háza legyen.

Ezután őfelsége a király s a fenséges fejedelem elhatározták, hogy *az egész ország hasznára* itt, Kolozsvárt *egy teljes egyetemet* állítanak fel, melynek minden gondja atyáinkra háruljon. Ilyeténképpen sem a szerzetesek, sem az egyetemi tanárok vagy a kanonokok nem okoznak semmiféle

bosszúságot... Tőlük ment és békés lesz gimnáziumunk.

Éppen ezért – fejezi be ezirányú értesítését – a kezdetben kijelölt három falu (Kolozsmonostor, Bács és Jegenyé) mellé a két uralkodó 1581-ben még hármat (Kajántó, Tiburc és Bogártelke) csatolt, s az írásba foglalt adományozást az országgyűléssel jóváhagyatta. Az így kialakult birtokot azután a fejedelem végrendelete egy nagy kiterjedésű halastóval bővítette ki.

A továbbiakban Rómát nagyon is érdeklő tudósításrészletek azok, melyek a vallási állapotokra, a helyzet és a lehetőségek meglátására, illetve megvilágítására vonatkoznak. Mit is jelent a létrehozott misszió a felekezetek, időbeli kifejezéssel az ó- (katolikus) s az új- (protestáns) hitűek ellentétében?

Szántó az erdélybeli tapasztalata alapján is fenntartja az előjárók felé már többször hangoztatott meggyőződését, hogy a magyar nép vonzódik a régi hithez. Ezt a ténytet az érkezése utáni fogadtatással húzza alá:

A következő napon többen is, férfiak és nők, kijöttek a városból hozzánk a várba. Gratuláltak szerencsés jövetelünkhöz és hálát adtak Istennek, hogy minket, akiket már sok éve ígértek, vártak és óhajtottak, sértetlenül ide vezérelt. Örömtől áthatva, szeretetük és jóindulatuk jeleként néhány élő nagy halat, fehér kenyeret és több korsó bort hoztak ajándékkul. Az asszonyok egy része könnyes szemmel, térdet hajtva és égre emelt karral adott hálát, hogy újból láthat katolikus papokat.

Beszélgetés közben – emeli ki – megemlégték ismételt esedezésüket a két fejedelemnél. Így engedték át nekik a monostori meg a kolozsvári templomokat, s így kaptak ígéretet katolikus papoknak az országba bocsátására... Tíz éven keresztül e reménykedés éltette a szegény asszonyokat.

Mindebből Tisztelendő Atyaságod könnyen beláthatja, mily nagyon vártak bennünket s milyen kedves volt számukra az eljövetelünk. De ugyanez áll Erdély számos városára és falujára. Különösen erős az óhaj s igen szükséges lenne annak teljesítése a Valachiával és Moldáviával határos keleti részen, a székely megyében, a magyar, bolgár meg moesia szomszédságban, Karánsebesen, valamint a nyugati véghelyen, Várad vidékén.

A protestáns vallást inkább a nemesek meg a kézművesek fogadták el. A nép túlnyomó része becsületes és jó szándékú. Elterjedt a szülő vagy a test szidalmazása, de egyáltalán nem hallatszik istenkáromlás. Igen ritka az ország törvényei szerint halált érdemlő bűn, a házasságtörés meg az elcsábítás, és nem ismeretes a természet elleni utálatos vétek. Részegeskedés és eretnecség nélkül ez a nép éppenséggel feddhetetlen lenne.

Vannak a nemesek, még a nagy tekintélyűek között is – folytatja társadalom-politikai értékelését –, akiknél feltűnő a szeretet és jóakarat a Társaság tagjai iránt. A legjobb katolikus férfiak következetesen védelmükbe veszik őket. A fejedelem, Báthory Kristóf halálakor például felajánlották fegyveres oltalmukat. Az országgyűlésen pedig, amidőn a Báthory István által ajándékozott birtok és épületek kérdésével együtt az eszmei terjesztésnek a megszüntetése is felmerült, egyikük a leghatározottabban megcáfolta a javaslattevőt.

Megfosztásunkat és kiűzésünket – vallja – az eretnekek szorgalmazzák. Kolozsvárt az országban elterjedt négy új vallás közül az antitrinitáriusok vannak többségben. Vallásukat Blandrata György padovai orvos az 1560-as években hozta be, és tanítványa, Dávid Ferenc terjesztette. Ő, mivel szász meg magyar nyelven egyaránt tökéletesen szónokolt, mind a két nációt előszóval és nyomtatott könyvekkel saját nézeteire vezette.

E férfiú élemedett korú, éles elméjű, jó emlékező volt, aki a szentírást annyira ismerte, hogy az ó- és újszövetséget az ujjában tartani látszott. Innen következett eljárás módja: a szentírást minden esetben a szentírással kell magyarázni. Az újszövetségből csupán azt hirdette elfogadhatónak, ami megegyezik a régivel. Érvélszor nincs szükség zsinatok, egyházatyák vagy teológiai írók műveire, még a természetes észre sem, tisztán csak Istennek az írás más helyén fellelhető szavára.

Tehetségével és tudásával mindenik vitaellenfelét felülmúlta. A szentírás minél alaposabb elsajátítására és annak értelmes használatára figyelmeztette tanítványait is. Ők viszont nem értek fel mesterük gondolkodásához, voltak, akik megvádolták azzal, hogy az ország határozata ellenére új szektát vezetett be.

Kolozsvári tapasztalásai alapján arra a következtetésre jut, hogy a honi eretnekek szelídebb természetűek, mint a gallusok vagy a germánok. Együttal észleli a királynak s a fejedelemnek a jezsuitaellenes hangulatot megszorító, esetenként a Társaságot megvédelmező befolyását is. Ez az utóbbi elhunytakor nyilvánult meg először fokozottabban, melynek egyik mozzanatát, mint jellemző tény, Szántó vezetésének a tudomására hozza. Eszerint egyes polgárok halkán beszélték, és mondták a bírónak is: lám, meghalt a fejedelem, úzzuk ki a jezsuitákat. A bíró azonban e szavakkal csitította őket: ha meg is halt a fejedelem, Lengyelország királya még mindig életben van.--

Jelentős hatóerő e légkörben – véli mint tanácsadó – a Társaság tagjainak személyes hozzájárulása a nagyobb s kisebb intézmény, az egyház s a kollégium erkölcsi súlyának a megőrzéséhez. Ez a magyarázata, hogy feljebbvalóival külön levélben ismerteti meg a nyolcvanas évek elején e közösségben tevékenykedő jezsuitákat.

A hét páter közül ötnek a jellemzése a lehető legrövidebb. Tudatja azt, hogy háromnak: a szászok hitszónoka (dr. Schrek) Farkas, az előreküldött és időközben magatehetetlenné lett (Odescalchi) Alajos és a gazdasági teendőkkal megbízott (Thományi) Mátyás atyáknak alapos felkészültségük van. A másik két magyar – csak egyiküknek, a székelyföldi (Ladó) Bálintnak a nevét említi meg – még csak novícius.

A kolozsmonostori jezsuita-ház udvara

Az igehirdető Arator atya – írja önmagáról – különösen két hibájával tűnik ki: az egyik, hogy szerfelett hosszas a szentbeszéde, a másik, hogy keményen szembeszáll az eretnekekkel. De most már mind a kettőben javulást mutat.

Mint hitszónok elérte azt, hogy ünnep- vagy vasárnapokon tartott beszédeit több százan is hallgatják. Azonban nem csak igehirdetéssel sokszorozta meg a katolikus hívek számát, nap mint nap minden papi teendőt odaadással maga végez: foglalkozik a gyermekek keresztény nevelésével vagy énekekre tanításával, intézi a serdülők elvi képzését, meghallgatja a gyónókat, látogatja a beteget, összeházasítja az azt kérőket, s megkereszteli a kisdedeket, a fiatalokat vagy a felnőtteket.

A hitszónoklathoz s a lekipásztorkodáshoz járul a nem kevésbé fontos iskolai foglalatosság. Tanulmányi előjáróként gondja van az oktatás-nevelés jó menetére, ami újabb, sokszor előre nem látott feladatokat ró rá. Így magister hiányában több hónapon át magára vállalta a humanitas klasszisát. És megesik néha, hogy egyszerre két oktató is beteg, ilyenkor óránként felváltva az osztályokba futkos. Mivel pedig a két alsó osztály tanítói nem ismerik a gyermekek nyelvét, s hogy ezek megértsék a nekik latinul mondottakat, ő, a magyar prefektus a tanulók szóbájában az anyagot előzetesen megmagyarázza.

Saját jellemzése egyben kiegészítő jellegű is, rávilágít arra, hogy a kollégiumban tevékenykedő atyák közül ő az egyedüli, aki a városi hívekkel foglalkozhat, és foglalkozik is. Ami viszont felvetődik benne: minden erőfeszítése ellenére azt tapasztalja, hogy fáradozásának egyre szűkül a köre, és egyre kevesebb az eredménye.

Lengyel származású a rektor, dr. Wujek (Vangrovitius) Jakab és a fráterek legtöbbször. Ő igazgatja a kollégiumot meg az iskolát. Gondolkodás- és vezetésmódja inkább világi. A püspöknél nagyobb tekintélyt igényel magának, azt hagyja jóvá, amit akar, és amikor akarja. De legnagyobb fogyatkozása, hogy hazájabeli szokásokat honosított meg. A példák egész sora azt bizonyítja, hogy felfogása és magatartása áldatlan a kolozsvári közösségre, mert érzésben eltávolítja a Társaság tagjaival kapcsolatban állók nagy részét s rajtuk keresztül még a távolabbiakat is:

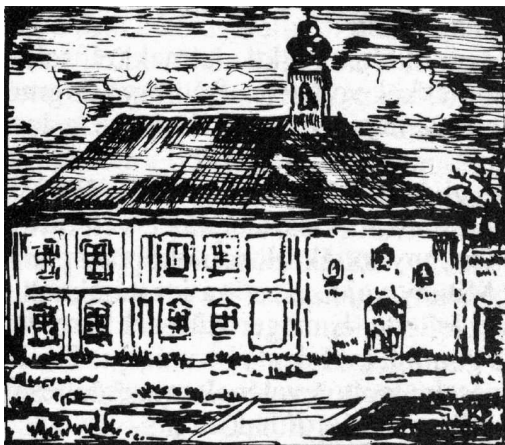
Elidegeníti a birtokon munkálkodókat, mivel a helyileg szokásos ünnepeken is dolgoztatja alárendeltjeiket. Durván bánik a jobbágyokkal, akik itt megkívánják, hogy ne (rab)szolgaként, se alantasként, hanem polgárként kezeljék őket.

Elidegeníti a helyzet ismerőit a gazdasági hozzá nem értés, a pazarolás és a nemtörődomség. Amíg a legszegényebb özvegytől is beszedik a járandóságot, a jövedelem nagyobb részét a kelletnél bővebb, más kollégiumokban nem szokásos evés-ivás, vendégeskedés, főleg lengyel kereskedők fogadása viszi el.

Elidegeníti a városlakókat, akik hangoztatják, hogy a jezsuiták mást hirdetnek, és mást cselekszenek. Számos katolikus hívő vélekedik úgy, hogy ha nem küldték volna őt ide, a kolozsvári templom nem tudná befogadni a sok embert, akik nálunk gyülekeznének.

Elidegeníti a magyarokat. Mert milyen lélekkel lehetünk az iránt – mondják –, aki több alkalommal is kijelentette, hogy megbízhatatlannak tart minden magyart. A nyelvből csupán a szidalmakat tanulta meg.

Elkeseredésre ad okot, hogy nem humánus a viselkedése az alárendeltekkel, s vélekedése a magyarokról megfigyelhető a közösség néhány fiatalabb tagjánál is. A kollégium erkölcsi súlyát veszélyeztető állapot tehát sürgős megoldást kíván. Elsődleges lenne egy, a nép nyelvét értő és beszélő rektor kiszemelése és eljövetele. Fontolja meg Tisztelendőséged – hívja fel ilyen értelemben a generális figyelmét –, ha Hispániában a rektor német és Itáliában lengyel lenne, (és pedig olyan) aki idegen vezetőként sohase venné tekintetbe azoknak a nemzeteknek a szokásait, habár az ottaniak saját népük szokásaihoz akarnak igazodni... Eszerint gondoljon Erdélyre is. Mert természetes, hogy minden egyes nemzet a magáéhoz inkább ragaszkodik... Alig telne el néhány esztendő – állítja meggyőződéssel –, s ebben az országban négy jól megalapozott kollégiumot láthatnánk.

A régi jezsuita rendház és templom Kolozsmonostoron

Az 1581 ősze idején még az egyetlen félti, és teszi ezt a következő két év tudósításai s a küldöttekkel folytatott megbeszélései során is. Mivel pedig Isten evangéliuma e helyen nem terjedhet, az erdélyi kollégiumért annyit küzdő jezsuitát egyre inkább máshová ösztönzi a tenni akarás. Legvonzóbb erre Várad, a török határon elhelyezkedő, több mint tizenkétezer lakosú város, annak környéke és katonasága.

Szándéka egybeesik a lengyel királlyal, s nincs akadálya a Társaság vezetősége részéről sem. Teendőit a római kollégiumból érkezett Undó Mátyás atya veszi át, akit egyik előbbi levelében

Szántó rektornak javasolt.

Eszerint a kollégium sorsán is megnyugodva hagyja el Kolozsvárt, mely érzést a Váradról küldött köszönő soraiban fejezi ki: amennyire a külhoni és a mi atyáinktól is tudom, P. Capetius Ferdinánd rektor nagyon jól végzi munkáját. Mint kegyes és vallásos atyát mindenki szereti. Újlag hálát mondok Főtisztelendőségnek, amiért hozzánk küldötte őt.

Az új rektor pedig közeli látogatása alkalmával jólesően veszi tudomásul a hozzáértéssel és lelkesedéssel végzett tevékenység máris mutatkozó eredményeit.

Bibliográfia

- Jakó Zsigmond: Négy évszázad a művelődés szolgálatában. *Korunk*. 1979. 7–8. sz. 545–549. p.
- Bíró Vencel: A kolozsvári római katolikus főgimnázium története. In Reisinger László András – Kosztin Péter (szerk.): *A Kolozsvári Piarista Öregdiákok Emlékkönyve*. Kolozsvár, 1992. 31–35. p.
- Bitay Árpád: *Az erdélyi rom. kath. státus gyulaférvári „Majláth” főgimnáziumának megalakulása*. Arad, 1930. 7, 18. p.
- Karácsonyi János: Erdély és a kapcsolt részek vallási állapota 1526-tól 1571-ig. In *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene*. Dicsőszentmárton, 1925. 42–45. p.
- Fraknoi Vilmos: *Egy magyar jezsuita a XVI. században. Szántó István élete*. Budapest, 1888. (Különnyomat a *Katholikus Szemle* 1887. évi harmadik füzetéből.) 5–47. p.
- Epistolae et acta Jesuitarum Transylvaniae principum Báthory. In *Fontes Rerum Transylvanicarum*. Kiadja Veress Endre. I. (1571–1583), Budapest, 1911; II. (1575–1588), 1913.

A képek jegyzéke és forrása

- Báthory Kristóf erdélyi fejedelem. Egykorú rézmetszetről, alatta aláírása, 1578. április 28-i leveléről véve. Veress Endre: *Báthory István király*. Budapest, 1937, A Magyar Mickiewicz Társaság kiadása. 57. p.
- Báthory István király arcképe. A síremléke fölött üveg alatt függő egykorú olajfestmény; Krieger I. fényképéről. Veress Endre: *Báthory István király*. Budapest, 1937, A Magyar Mickiewicz Társaság kiadása. 289. p.
- A somlyai Báthory-kastély romjai*. Régi vízfestményről. Veress Endre: *Báthory István király*. Budapest, 1937, A Magyar Mickiewicz Társaság kiadása. 311. p.
- A szilágysomlyói Báthory-várkastély romjai 1988-ban*. Fényképezte: Székely Győző.
- A kolozsmonostori apátsági templom*. Dr. Hankó János rajza. Reisinger László – Kosztin Péter (szerk.): *A Kolozsvári Piarista Öregdiákok emlékkönyve*. Kolozsvár, 1992. 26. p.
- A kolozsmonostori jezsuita-ház udvara*. Dr. Hankó János rajza. Reisinger László – Kosztin Péter (szerk.): *A Kolozsvári Piarista Öregdiákok emlékkönyve*. Kolozsvár, 1992. 32. p.
- A régi jezsuita rendház és templom Kolozsmonostoron*. Kosztin Péter rajza. Reisinger László – Kosztin Péter (szerk.): *A Kolozsvári Piarista Öregdiákok emlékkönyve*. Kolozsvár, 1992. 33. p.